

**De halfbroer
van Dolle Mina,
of:
de biografie van
'een edel mensch'**

A black and white portrait of a man with a full beard and mustache, wearing a dark suit and a bow tie. He is looking directly at the camera with a serious expression. The background of the portrait is a light, textured surface.

**Mr. Hendrik Lodewijk
Drucker, 1857-1917**

G.J. VEERMAN

De halfbroer van Dolle Mina, of: de biografie van 'een edel mensch'

De halfbroer van Dolle Mina, of: de biografie van 'een edel mensch'

Mr. Hendrik Lodewijk Drucker, 1857-1917

G.J. VEERMAN

Hilversum
Verloren
2023

De uitgave van deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door het Druckerfonds te Leiden, de Stichting WOZ Leiden en de Gemeente Leiden.

H.L. Drucker rond 1890 (detail van de foto op p. 129, Beeldbank Leiden en omstreken); De Ridderzaal (Rijksmuseum, collectie RP-F-2001-7-553A-15).

© 2023 G.J. Veerman
Uitgeverij Verloren bv
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

ISBN 9789464550481

Omslagontwerp: Rombus/Tanja Stropsma, Hilversum
Opmaak: Rombus/Patricia Harsevoort, Hilversum

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoud

1	Inleiding	7
1.1	Daarom een biografie van Hendrik Lodewijk Drucker	7
1.2	Methodologische opmerkingen	10
2	Zijn voorgeschiedenis	17
2.1	Inleiding	17
2.2	Zijn vader Louis Drucker	18
2.3	Zijn moeder Therese Temme	32
2.4	Het gezin Louis Drucker	38
3	Het leven van Hendrik Lodewijk Drucker	51
3.1	Hendrik Lodewijk zelf	51
3.2	Kenschetsen van H.L. Drucker	72
3.3	Het gezin Hendrik Lodewijk Drucker	78
3.4	Enkele andere bijzonderheden	83
4	Drucker als jurist en wetenschapper	86
4.1	Drucker als ‘sociale’ wetenschapper	86
4.2	Een bijzondere Romanist	106
4.3	Een moderne civilist	118
4.4	Drucker als criticus: zijn bijdragen aan het <i>Rechtsgeleerd Magazijn</i>	130
4.5	Drucker over de rol van de rechter	138
4.6	Drucker over de rechtstaal	143
5	Drucker en de wetgeving	149
5.1	Drucker over wetgeving in het algemeen	149
5.2	Zijn bijdragen aan en over de Wet op de arbeidsovereenkomst	154
5.3	Zijn bijdragen aan en over de Woningwet	171
5.4	Andere bijdragen in verband met wetgeving	175

6 Drucker als volksvertegenwoordiger	179
6.1 Inleiding	179
6.2 Drucker als gemeenteraadslid	199
6.3 Intermezzo: Drucker en het kiesrecht	210
6.4 Drucker als Lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal	216
6.5 Drucker als Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal	253
7 Drucker als filantroop	258
7.1 Inleiding	258
7.2 Zijn bijdragen	260
8 De eenheid van denken en doen	270
Bijlage 1 Bibliografie H. L. Drucker	275
Bijlage 2 Tijdlijn H.L. Drucker	283
Bijlage 3 Lidmaatschappen	286
Bijlage 4 Aandeelhouderschap in Naamloze Vennootschappen	289
Dankwoord	291
Geraadpleegde literatuur	293
Register van personen	299
Over de schrijver	301

I Inleiding

1.1 Daarom een biografie van Hendrik Lodewijk Drucker

De Druckerstraat is een straat in Leiden, in een deel dat vroeger het Marendorp heette. Het is een zijstraat van de Van der Werfstraat die evenwijdig loopt aan de belangrijke Haarlemmerstraat. De woningen zijn uit de dertiger jaren van de 20^e eeuw. Het zijn zogenaamde woningwetwoningen, woningen bedoeld om minder bedeelde burgers aan een nette woning te helpen. Ik ben er niet zeker van dat de woningen nog betaalbaar zijn voor wie vroeger ‘arbeiders’ of ‘werklieden’ werden genoemd.¹ Het is een aardige straat. In 1932 besloot de Leidse gemeenteraad de straat te vernoemen naar H.L. Drucker. Dat kan men begrijpen. H.L. Drucker was in Leiden al in 1890 betrokken geweest bij oprichting van een vereniging die beoogde de bouw van werkmanswoningen in Leiden te bevorderen. Hij had die vereniging en de bouw zelf financieel ondersteund. Hij deed overigens veel meer, maar daarover later.

Er zijn weinig andere (H.L.) Druckerstraten, -wegen of -lanen in Nederland, de Leidse lijkt zelfs de enige te zijn. Zijn halfzuster Wilhelmina Drucker, die formeel nimmer de achternaam Drucker heeft kunnen voeren, is wat dat betreft beter bedeeld zo leert een kort onderzoek op het internet. Minstens achttien straten, lanen, wegen of pleinen zijn naar haar genoemd. Zij heeft zelfs een standbeeld gekregen, dat wil zeggen: een afbeelding van haar in steen, in de sokkel van een standbeeld in de vorm van een vrouw die de handen ten hemel heft (middenberm Churchillaan te Amsterdam, ontworpen door Gerrit van der Veen). Hendrik Lodewijk zou zo maar minder bekend kunnen zijn. Dat klopt als ik in mijn omgeving vertel dat ik over Hendrik Lodewijk Drucker zal schrijven, die kennen ze meestal niet. Als ik zeg dat hij de halfbroer is van Wilhelmina, wordt er begrijpend geknikt: van haar hebben ze wel gehoord.²

¹ Op 4 januari 2022 werd een woning van 67 m² aldaar geschat op een waarde tussen € 300.000 en € 360.000.

² Ik stuitte in de bijdrage van J. Moes in *Leiden, een geschiedenis van een Hollandse stad* (dl. 3), die handelt over ‘Sociale verhoudingen en maatschappelijke zorg’ wel op Wilhelmina Drucker die verder niets met Leiden had, als oprichtster van de Vrije Vrouwenvereniging (1889), maar vond geen woord over haar halfbroer Hendrik Lodewijk die juist wel veel voor Leiden had gedaan op dat gebied, eind 19^e eeuw.

Druckerstraat, Leiden.

In zijn tijd was H.L. Drucker meer bekend. In een prijsvraag over wie de flinkste mannen en vrouwen in Nederland waren, kreeg dr. A. Kuyper verreweg de meeste stemmen (20.465 van de 56.245 uitgebrachte stemmen). H.L. Drucker kreeg 832 stemmen (41^e plaats); er waren 916 namen genoemd (*Land en Volk*, 16 mei 1906).³ De meeste kranten noemden alleen de mannen en onderaan enkele vrouwen. Het kostte enige moeite te achterhalen dat Wilhelmina Drucker 1119 stemmen behaalde en daarmee de 36^e plaats, boven haar broer dus (*De Courant*, 14 mei 1906).

Hij kwam 37 maal voor in de *Schets van de parlementaire geschiedenis van Nederland* van Van Welderen baron Rengers (althans in deel III: 1901-1914, in deel II niet). In modernere geschiedschrijving komt hij echter weinig meer voor. In het belangrijke en omvangrijke boekwerk der parlementaire geschiedenis, *De Eerste Honderdvijftig Jaar* van Joop van den Berg & Jan Vis wordt hij slechts driemaal genoemd, in het wat oudere en in omvang veel bescheidener *Honderd Jaren* van P.J. Oud (nota bene van 1919 tot 1933 secretaris van de Vrijzinnig Democratische Bond (VDB), de partij van Drucker) komt Drucker

³ Bij de vrouwen stond H.M. de Koningin bovenaan (10.201), gevolgd door koningin Emma (6253) en dr. Aletta Jacobs (3071). Henriette Roland Holst was vijfde met 2724 stemmen. De waarde van deze 'enquête' is overigens niet makkelijk te bepalen. In de berichtgeving wordt geen melding gemaakt van de omvang, de vraagstelling, de invulmogelijkheden van de prijsvraag.

een maal inhoudelijk voor. Toch is Drucker jarenlang lid van het Nederlandse parlement geweest voor de VDB en zo'n twaalf jaar zelfs fractievoorzitter.

In juridische kring kan hij wat meer bekend zijn, bijvoorbeeld vanwege zijn werk aan de Woningwet 1901 en vooral aan de Wet op de arbeidsovereenkomst (1907). Er is wel wat over hem geschreven, vooral na zijn dood, maar steeds in korte schetsen. Hij is een van de 60 juristen die zijn opgenomen in het gelijknamige overzicht van Veen & Kop, J.H.A. Lokin & C.H.J. Jansen schreven iets uitgebreider over Drucker als civilist; Jansen & Loonstra publiceerden over hem als grondlegger van de wettelijke regeling van de arbeidsovereenkomst. Maar ook onder juristen is zijn bekendheid niet groot, zo bleek mij bij mijn rondvragen. Zo blijft dat bij velen H.L. Drucker een onbekende is.

Moet daar wat aan worden gedaan? De wereld zal er niet door veranderen, maar ik kwam bij mijn onderzoek voor *Nederlandse Meesters over Wetgeving 1796-1940* (Oisterwijk 2021) met regelmaat H.L. Drucker tegen. Hij was modern in (en voor) zijn tijd, keek naar de maatschappelijke situatie en vond dat de wetgever moest optreden om mensen tot hun recht te laten komen en in de gelegenheid te stellen hun positie te verbeteren als zij in slechte omstandigheden verkeerden. Hij was geen 'founding father' van wetgeving in het algemeen, wel nauw betrokken bij sociale wetgeving, een typering van wetgeving die hem overigens niet beviel: het ging om het gewone – burgerlijk – recht dat moest aansluiten op de sociale context. Hij droeg dit uit als rechtsgeleerde, als Kamerlid en als filantroop. Hij was helder en erudiet, op de foto lijkt hij een aardige man te zijn. Op *Parlement.com* wordt hij omschreven als een hoffelijke, geestige, beminnelijke en zachtmoedige man. Dat klopt dus. Een maatschappelijk en politiek betrokken, sociaal voelende en knappe jurist 'op het breukvlak van twee eeuwen'; hij schonk daarbij het nodige weg, wat hij kon doen want hij was vermogend. Hij was een man van vele gaven en giften – het lijkt me voldoende aanbeveling om aandacht aan hem te besteden.

Bij zijn overlijden schreef Molengraaff⁴ een necrologie in *Rechtsgeleerd Magazijn* en aan het slot daarvan (p. 392) schreef hij dat de geest van Drucker onder ons blijft leven. 'Groote mannen, zooals Drucker, gaan voor het vaderland nimmer geheel verloren.' Waarvan akte.⁵

4 W.L.P.A. (Willem) Molengraaff (1858-1931) was een modern, sociaal en invloedrijk jurist, vanaf 1885 hoogleraar handelsrecht en burgerlijk recht te Utrecht en grondlegger van de Faillissementswet.

5 Kort na Drucker's overlijden zei prof. Chantepie de la Chaussaye in een vergadering van de Koninklijke Academie van Wetenschappen, dat het lid Drucker was overleden en dat het de wens van de overledene was geweest dat geen levensschets zou worden gegeven. Chantepie hield het dus bij een mededeling (*Het Vaderland*, 11 september 1917). Ik besef dat ik die levensschets wel geef. Ik vind dat dat nu, hier en in deze vorm wel mag.

1.2 Methodologische opmerkingen

Twee riskante gevoelens

Ik heb het nodige geschreven over thematische onderwerpen op vooral het terrein van de wetgeving, nimmer een biografie. Bij het onderzoek voor en vorm geven van dit werk kwamen twee gevoelens soms bij mij op, die ik vooraf kenbaar wil maken. Het eerste gevoel was een van een zekere gêne. Met het schrijven van een biografie ga je wroeten in iemands geschiedenis en van enige afstand observeren en beschrijven, beoordelen in zekere zin. Ook al is H.L. Drucker al meer dan honderd jaar geleden overleden, de gêne is er. Een risico van die gêne is dat je niet verder vraagt of dóór zoekt.

Het tweede gevoel was een zekere angst of ik niet te bewonderend zou zijn. Op wetenschappelijk niveau ben ik daar niet zo bang voor, wel in mijn beschrijving van zijn persoon. Begon ik al niet met dat idee van ‘een man van vele gaven en giften?’ Ik merkte het in alle duidelijkheid toen ik, al maanden bezig met deze biografie, de parlementair redacteur Elout las die schreef dat in de Tweede Kamer van 1905 een aantal ‘kanonnen’ zat, mensen van de allerhoogste rang. Ook Drucker werd daarbij genoemd maar hij kreeg niet het predicaat ‘eminent’ zoals zijn collega Van der Vlugt, of ‘geniaal’ zoals Treub, maar werd omschreven als ‘de nobele, geleerde maar altijd dood-eenvoudig en glashelder betogende’ (p. 24). Ik voelde enige verontwaardiging opkomen: hoezo Drucker niet geniaal? Het was natuurlijk een menselijk gesproken prachtige beschrijving van Drucker. Ik beschouwde mijn opwelling als een signaal dat ik mij begon te vereenzelvigen met mijn hoofdpersoon. Oppassen dus.

*Hoofdpersoon en context*⁶

Een biografie is een beschrijving van de levensloop van een persoon, van diens geschiedenis – het is daarmee nog niet een geschiedenisboek. Dat karakter krijgt het wat meer indien relaties met maatschappelijke ontwikkelingen, met andere personen en situaties worden gelegd. De context, dus. Drucker leefde in een tijd dat steeds structureler wordt gekeken naar de ‘sociale kwestie’.⁷ In politieke zin laat een deel van de liberale bourgeoisie het idee en een politiek

6 Volgens Van Berkel behoeft het schrijven van een biografie tegenwoordig geen rechtvaardiging meer en behoeft de methode niet te worden verantwoord: de biografie *is* een methode (p. 219-220). Met de eerste uitspraak kan ik het wel eens zijn, ook voor het verleden, omdat elk onderwerp interessant kan zijn; met de tweede ben ik het niet eens: ook als de biografie een methode is, is het voor de bepaling van de waarde van het resultaat door de lezer nodig de werkwijze ten minste aan te geven, te verantwoorden dus.

7 Zie Egging in zijn biografie over Willem Hendrik Suringar, p. 9. Rob Schwitters wees in zijn dissertatie over de Ongevallenwet 1901 erop dat in de loop van de 19^e eeuw het idee van een vrije wil en het daarbij horende schuldbeginsel als oorzaak van de nederige maatschappelijke positie werd verlaten (p. 47). Overigens speelde de angst voor een revolutie van de arbeidende klasse een rol bij die zich wijzigende houding tegenover de slechte maatschappelijke omstandigheden (p. 61).

van *laissez-faire* varen. Filantropen gaan meer kijken naar de oorzaken van achterstanden dan dat zij aalmoezen verstrekken. Drucker is van beide een voorbeeld. Ook in wetenschappelijke zin hoort hij bij de *'avant garde'*: een empirische inslag en een zekere voorkeur voor de inductieve, natuurwetenschappelijke methode. En vooral: afscheid van de nadruk op de individuele wilsbekwaamheid en een beroep op de overheid om via wetgeving condities te scheppen waardoor individuen al dan niet in georganiseerd verband voor hun 'recht' op kunnen komen. Drucker vindt dus 'de feiten' en de maatschappelijke eisen van groot belang en ziet een taak weggelegd voor de overheid, de wetgever, om in maatschappelijk onwenselijke toestanden in te grijpen. Dat was in die oud-liberale tijd zeker geen gemeengoed. Als biograaf werd ik vervolgens geconfronteerd met het probleem hoever je moet gaan met het beschrijven van de context voor een beeld van de hoofdpersoon. Je kunt als vuistregel hanteren: zoveel als nodig is voor een goed beeld van hem. Fasseur zei het in de biografie van P.S. Gerbrandy iets omstandiger: 'Het gaat erom de hoofdpersoon in zijn tijd te plaatsen en zo te schetsen dat die in zijn overwegingen en handelen kenbaar en herkenbaar wordt voor de lezer van nu' (p. 12). Zeker, maar dat lost het probleem niet echt op. En soms is de sociale context zo aardig dat je die graag beschrijft, in het besef dat je schrijft over voorbije tijden en dat het interessant is die weer op te halen. Dus ergens tussen beide polen in: het kan niet louter over de hoofdpersoon gaan zonder context, maar de context is niet het doel van de biografie. Het fijne is weer wel dat de biograaf dat mag concretiseren.

De context betreft ook de persoonlijke geschiedenis van de hoofdpersoon. Voor een biografie in de zin van zijn bijdragen aan de rechtswetenschap en de rechtspraktijk zou ik op zich niet in hoeven te gaan op de persoon van H.L. Drucker. Zijn woorden en daden in deze zouden volstaan. Hoe iemand de wereld vormt, is de crux voor haast iedereen die een biografie verdient, aldus de biograaf van Renate Rubinstein, Hans Goedkoop (*Vaderskind*: p. 10). Het boeiende van een biografie is naar mijn gedachte echter dat een relatie wordt gelegd tussen leven en werken van de beschreven persoon. Privé-gegevens kunnen van belang zijn om doel en werkwijze van de hoofdpersoon te begrijpen, schreef J. den Hertog, de biograaf van jurist, minister en premier Cort van der Linden, een tijdgenoot van Drucker⁸ (p. 27). In het geval van H.L. Drucker ontvouwdend zich in dit verband twee vragen in het bijzonder: a. Hoe kan het dat hij zo sociaal voelend was in zijn wetenschappelijke, politieke en maatschappelijke werken? en b. Hoe kan het dat hij niet de grote ge-

⁸ En omgekeerd betreurde de bespreker van de biografie van Gouverneur-Generaal A.W.F. Idenburg het dat biograaf Hans van der Jagt vrijwel niets over het persoonlijk leven van Idenburg had verteld (Jeroen van der Kris in *NRC*, 8 juli 2022).

leerde of staatsman is geworden zoals vriend en vijand had verwacht? Ik zal dus beide, zijn persoonlijke geschiedenis en zijn wetenschappelijke en politieke werken weergeven en proberen zo die relatie tussen persoon en ‘het maatschappelijk gebeuren’ voor het voetlicht te brengen. In die relatie speelt de eigen voorgeschiedenis weer door. Dat zijn niet alleen de eerste levensjaren, maar ook de jaren voor iemands geboorte, meende Renate Rubinstein (*Vaderskind*: p. 12) en zo ontkomt Goedkoop niet aan de persoonlijke geschiedenis van Renate Rubinstein. Ouders worden gevormd door hun geschiedenis en de kans is groot dat daarvan het nodige doorwerkt in de geschiedenis van hun kinderen. Het lijkt me een open deur te zijn. Het is wel een wat riskante open deur. Ik zie het gevaar van ‘psychologiseren’,⁹ een gevaar dat te groter is omdat ik op dat terrein een leek ben. Ik zal zien dat ik daar buiten blijf, ik zal soms wel mijn gevoelens of veronderstellingen omtrent verbanden tussen zijn achtergrond en zijn gedragingen als volwassene vermelden. Dat is wetenschappelijk gesproken een aanvaardbare methode (Bögels: p. 123). Voor de helderheid: het probleem speelt zich af op twee niveaus. Het eerste is dat van de vorming van de veronderstellingen. Zij moeten een zekere waarschijnlijkheid inhouden, gebaseerd zijn op inzichten uit de psychologie, mogelijk vooral uit de psychoanalytische traditie. Het tweede is dat van de toepasselijkheid van die veronderstellingen in dit concrete geval. Op beide niveaus zijn die verbanden niet ‘hard’. Dr. Gertie Bögels, psychoanalytica, was zo vriendelijk om te bezien of mijn veronderstellingen op psychodynamisch gebied niet al te onwaarschijnlijk waren. In deze biografie meende ik sommige veronderstellingen bevestigd te zien, enkele andere kon ik onderuit halen tijdens het onderzoek. Dat heb ik dan vermeld.

Bronnen

Het wetenschappelijk karakter van deze biografie, dat is de methodische opzet en het *controleerbaar* maken van gegevens en verbanden, heb ik voorts nagestreefd door zoveel mogelijk de bronnen van uitspraken te vermelden. Het is geen historische roman.

Wat betreft die bronnen is het duidelijk dat niemand meer in leven is die actieve herinneringen heeft aan Hendrik Lodewijk Drucker. Als we ervan uitgaan dat voor een actieve herinnering en een die in taal kan worden weergegeven, toch al gauw de leeftijd van drie jaar nodig is, zou er nog een 108-jarige onder ons moeten zijn die over hem kan vertellen. Van ‘smakelijk over hem vertellen’ kan dan zeker geen sprake zijn. Niettemin heb ik voor de zekerheid een bericht op *LinkedIn* gepost in de hoop op het spoor van nazaten

9 Fasseur sprak van een ‘wetenschappelijk verantwoord relaas zonder fictie en zonder onnodig gepseudologiseer’. Ook dit kan men veilig volmondig beamen.

van hem te komen. Misschien zijn er familie verhalen. Deze bron leverde niets op. Via overlijdensadvertenties en met spontaan geboden hulp van ‘vrijwilligers’ van Stamboom Forum kwam ik uiteindelijk toch terecht bij nazaten van H.L. Drucker. Terzijde: toen bleek mij dat enkelen die met de naam Drucker vertrouwd waren, een was zelfs aangetrouwde familie, het bericht op *LinkedIn* weliswaar gezien hadden, maar dat zij niet de link hadden gelegd met de nazaten die zij kenden; in elk geval hadden ze mij daar niet over bericht. Mevrouw Trix Drucker-Voermans, gehuwd met Willem Hendrik Drucker (vernoemd naar zijn grootvader, en een achterkleinzoon van H.L. Drucker) was zo vriendelijk mij per mail afdrukken van enkele foto’s van familieleden te sturen. Deze heb ik opgenomen in dit boek. Frank Drucker was haar schoonvader en deze heeft ooit op de achterzijde van die foto’s de namen geschreven van de erop staande personen. Daarbij bleek dat ook voor hem nog onduidelijkheden over de familie bestonden.

Geschreven bronnen zijn dus de werkelijke bronnen voor deze biografie. Die geschreven bronnen bestaan allereerst uit de geschriften van Hendrik Lodewijk zelf. Daarbij noem ik speciaal zijn boekbesprekingen. Hij schreef er vele en daaruit ontstaat ook een beeld over wat hij dacht en wie hij was. Wat daarbij interessant is in mijn ogen is hoe hij als criticus zijn opponenten bejegende, hoe de stijl en toon van zijn besprekingen was. Daaruit kunnen we de mens H.L. Drucker al enigszins leren kennen. Ze komen hier inhoudelijk op diverse plaatsen aan bod, ze zijn daarnaast in een afzonderlijke rubriek van zijn bibliografie vermeld. Dan zijn er de wetenschappelijke en politieke geschriften: boeken, studies, artikelen, en zo meer.

Als Hendrik Lodewijk Drucker een ijdel man was geweest, zou hij zijn leven hebben beschreven. Van dagboeken, mémoires of een autobiografie echter geen spoor. Als Hendrik Lodewijk Drucker een babbelkous was geweest, of graag en veel brieven schreef waarvan hij dan wel de ontvangers het belang voor de geschiedenis zouden hebben begrepen, zou ik die kunnen bestuderen. Als hij ze schreef, zijn ze niet in ruime mate bewaard gebleven. Er zijn Brieven van Hendrik Lodewijk Drucker (1857-1917) aan de Haarlemse uitgeverij De Erven F. Bohn Haarlem’ (Bijzondere Collecties UB Leiden); die bestaan uit korte berichtjes over drukproeven, enkele foutjes daarin en zo meer. Ik kwam daarin wel een briefje tegen, van 22 januari 1883, waarin hij melding maakte van een bijgesloten postwissel van f 19,60 waarbij hij aantekende dat hij een fooi voor de dienstboden en 5 cts aan ... [*zegelrecht?*] van het kennelijk gevraagde bedrag had afgetrokken. Het doet enigszins afbreuk aan het ruimhartige karakter dat ik aan Drucker had toebedeeld. Een fooi op kosten van de uitgever. Het Nationaal Archief heeft het familiearchief van H.L. Drucker (invoeringsnummer 2.21.026.04) bestaande uit 277 mappen met soms één soms diverse stukken: brieven en briefjes van vooral partijgenoten, krantenknipsels

en aantekeningen (met de opmerking dat er vele rechthoekig geknipte blaadjes te vinden zijn waarop hij enkele gedachten of een reactie krabbelde. Mijn probleem is dat die krabbels meestal onleesbaar zijn en dat ik de handschriften van de diverse briefschrijvers evenmin kan ontcijferen, ook niet met de loep die ik gebruik. Ik moet het doen met verspreide woorden). Veel persoonlijks is daarin overigens niet te vinden. De brieven zijn veelal zakelijk. ‘Zeer geachte heer’ is voor Drucker gebruikelijk, ‘amice’ is nog de meest persoonlijke aanhef, er wordt louter in gevouwsvoeyerd – zelfs als schrijver en ontvanger bij elkaar op school hebben gezeten; en als hij wordt gecondoleerd met het overlijden van zijn moeder wordt snel overgegaan op ‘zaken’. Dat was ook wel de gewoonte in die tijd, denk ik. Eenmaal kwam ik een brief tegen ondertekend met: ‘met hartelijke groet’ (Kerdijk 6 januari 1905, NA nr. 14). Enkele belangrijke brieven komen in deze biografie aan de orde. Echte brieven van Drucker zelf komen in het Archief niet voor.

Brieven van Drucker kunnen ook voorkomen in de archieven van andere personen uit zijn tijd. Daartoe heb ik onder meer bezien of de catalogus van het Nationaal Archief archieven van tijdgenoten bevat en zo ja, of de naam Drucker daarin voorkwam. Er is een kaartje van 15 oktober 1904 gericht aan de vermogende Conrad Theodoor van Deventer (1857-1915) met het verzoek eens te praten over het *Sociaal Weekblad* (KB: KW134 B 10, 249). In het archief van C. Pijnacker Hordijk vond ik een kaartje van Drucker aan hem (NA 2.21.091.03, 39).¹⁰ Het bevatte, voor zover leesbaar, een korte mededeling. Het leverde al met al weinig op.

Wij moeten meer over hem te weten komen via officiële documenten, zoals gemeenteraadstukken, Kamerstukken, bevolkingsregisters, opgeslagen belastinggegevens, notariële akten. Via het internet zijn vele registers ingezien; soms moest ik van publiek gefinancierde diensten informatie kopen. Het archief van Erfgoed Leiden en Omstreken wordt gehinderd door de handicap dat bij de stadhuisbrand van Leiden in 1929 veel materiaal verloren is gegaan. Ik vond er slechts enkele zaken. In het archief van het Volkshuis dat daar ligt, heb ik een blik geslagen – bescheiden omdat over het Volkshuis en Drucker’s¹¹ rol daarin al is geschreven en Marcel de Jong een biografie schrijft van Emilie Knappert, de eerste directrice; er is ook weinig meer over de eerste jaren.

Vanwege de Duitse achtergrond van zowel de vader als de moeder van Hendrik Lodewijk, moest ik nagaan of aldaar informatie over het gezin Drucker en het gezin Temme te vinden was. Het mooie van het internet is dat men zelf sommige bronnen, zoals oude adresboeken van o.a. Duitse steden, kan raad-

¹⁰ Het is gedateerd 21 september 1907, en het voorbedrukte ‘Leiden’ is doorgestreept en gewijzigd in: ’s-Gravenhage.

¹¹ Ik heb besloten de genitief aldus vorm te geven, dat vind ik mooier dan: Druckers.

plegen en zoiets van een beeld krijgen. Daarnaast heb ik via het digitale archief van ELO en via Delpher honderden, nee duizenden berichten uit kranten en tijdschriften waarin de naam Drucker voorkwam, doorgespit. Kranten en tijdschriften konden, zeker in die periode van opkomende zuilen, gekleurd zijn in hun berichtgeving. Dat is aardig omdat men zo op de rijkdom aan percepties stuit. Hoe het speelde, blijkt hieruit dat het *Leidsch Dagblad* (niet te verwarren met de *Leydsche Courant*) weliswaar liberaal was, maar de berichtgeving kennelijk zodanig dat de Leidse liberale vrijzinnig democraten in 1893 besloten een eigen blad in het leven te roepen: De Leidenaar. Het bestond kort, van 1 maart 1893 tot 30 juni 1894.¹²

Een andere manier, in de derde plaats, om een beeld van Hendrik Lodewijk te krijgen was het lezen van wat ik maar secundaire literatuur noem: boeken over Groningen en Leiden in de tijd dat hij er verbleef, geschriften ((auto-) biografieën) van tijdgenoten waarin hij voorkomt (wat het zoeken van een speld in vele hooibergen betekent), boeken en documentatie over de Leidse en de Groningse universiteit. Het heeft iets van een sneeuwbalmethode, waarbij bijvoorbeeld de mailingen van Antiquariaat De Kloof met nieuwe aanwinsten soms bronnen (en ideeën) opleverden. Er zit daarbij een zekere mate van ‘geluk’ in het zoeken naar en wat vinden over Hendrik Lodewijk in dergelijke literatuur. Zo had ik in mijn boekenkast de herinneringen van Troelstra staan, meegenomen uit de boekerij van mijn vader. Nooit ingekeken, maar vanwege deze biografie wel en ziedaar: een passage over Drucker. Troelstra had in Groningen gestudeerd en Drucker was een van de vier hoogleraren geweest aan wie Troelstra een enkel, waarderend, woord wijdde. Daarna komt Drucker er niet meer in voor, al leidde Troelstra een intensief politiek leven, was hij te zelfder tijd als Drucker Kamerlid en behoorde hij tot ‘de socialen’, dat wil zeggen: de felle socialisten.¹³

Ik las met plezier de zoektochten van Edmund de Waal naar zijn Efrussifamilie (in *De Haas met de amberkleurige ogen*) en naar de Camondo's (in *Brieven aan Camondo*), zelf heb ik veel plezier beleefd aan mijn zoektocht naar de familie van Hendrik Lodewijk Drucker. Reden iets daarvan in de tekst terug te laten komen.

12 In een advertentie in het *Leidsch Dagblad* van 20 februari 1893 werden agenten en correspondenten gevraagd voor dit blad dat ‘primo maart twee maal per week’ zou verschijnen. Dat gebeurde. Vanaf 12 juli 1893 werd P.H. Uri vermeld als verantwoordelijk redacteur. De diverse bijdragen werden niet ondertekend, dus mogelijk schreef Uri die alle. Drucker kwam er niet opvallend veel in voor.

13 In Piet Hagens biografie van Troelstra, *Politicus uit hartstocht* (Amsterdam 2011), wordt Drucker vier maal *en passant* genoemd.

Prof. Mr. Hendrik Lodewijk Drucker (1857-1917) leefde in een interessante tijd, een tijd waarin Nederland van een rurale maatschappij overging naar een dynamische, industriële samenleving, van een maatschappij van gezeten burgers naar een met actie voerende revolutionairen. Het was een tijd van erbarmelijke omstandigheden van hele groepen mensen, van opkomst van politieke partijen, van spanningen binnen de liberalen, van antisemitisme, en in de rechtswetenschap van aandacht voor de empirie en voor het recht als instrument van sociale verandering. Lodewijk Drucker had oog voor de noden van de arbeidende klassen en voor de verpauperde onderlaag van de bevolking. Hij is de vader van het arbeidscontract geworden, door sommigen in die tijd als een ongepaste inbreuk op de vrije wil van patroon en arbeider beschouwd. Hij was een aardige, wat verlegen, zachtmoedige, sociaal voelende, geestige en zeer intelligente man, scherpzinnig. Maar hij kon ook scherp zijn en hij kon niet zo goed tegen kritiek, hij hield graag de controle. Hij was achtereenvolgens advocaat, hoogleraar in Groningen, hoogleraar in Leiden, Lid van de Tweede Kamer en lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal. Daarnaast was hij lid van de gemeenteraad, eerst in Groningen, later in Leiden. En hij deed nog veel meer, ondersteunde mensen en initiatieven intellectueel en financieel. Hij is niet meer zo bekend. Zijn halfzuster Wilhelmina Drucker die formeel Wilhelmina Lensing heette, is veel bekender. Zij was ook scherp en scherpzinnig, maar toch anders dan haar halfbroer. In deze biografie gaat het in de eerste plaats om het leven en de werken van H.L., zijn wetenschappelijke en politieke werken, zijn sociale betrokkenheid. Om die te kunnen duiden, is het nodig iets van de context van H.L. Drucker te schetsen, de genoemde sociale, politieke en wetenschappelijke situatie aan het einde van de negentiende en begin van de twintigste eeuw en daarnaast zijn eigen geschiedenis. Zijn eigen geschiedenis was in nevelen gehuld en iets van die nevels is in dit boek opgetrokken.

Tijdgenoten van hem hadden gedacht dat hij een groot geleerde met grote werken op zijn naam zou worden, of een staatsman. Hij is het beide niet geworden en in deze biografie wordt aannemelijk gemaakt dat dat alles met zijn persoonlijke geschiedenis te maken heeft, met de geschiedenis van zijn ouders en met de verhouding tot Wilhelmina Drucker die deel uitmaakte van zijn geschiedenis. Zij wist hem met haar pen pijnlijk te treffen, in het hart. Hij is niettemin een groot man geworden, een man die zijn eigen geschiedenis een door hem gewenste richting heeft kunnen geven, een edel mens.

